

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Центр післядипломної освіти, заочного та дистанційного навчання

Кафедра практичної психології

**ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ОСОБИСТОСТІ
ЗА ДОПОМОГОЮ БІОГРАФІЧНОГО МЕТОДУ**

кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти
освітнього ступеня «бакалавр»

Аліни БЕРЕЗЮК

4 курсу заочної форми навчання
спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Психологія»

Науковий керівник:

старший викладач кафедри
практичної психології

Наталія КАЛЬКА

Рецензент:

кандидат психологічних наук, доцент

Ольга УГРИН

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

«10» квітня 2022 р., протокол № 10

Завідувач кафедри практичної психології

кандидат психологічних наук

_____ **Галина ОДИНЦОВА**

Львів

2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ОСНОВИ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ОСОБИСТОСТІ	6
1.1 Особливості становлення особистості на різних етапах життя	6
1.2 Вплив значущих подій на формування та становлення особистості.....	14
1.3 Взаємозв'язок картини світу та життєвого шляху особистості	17
Висновок до розділу I	18
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ТАНЦЮРИСТІВ	20
2.1 Основи та специфіка застосування біографічного методу	20
2.2 Характеристика вибірки.....	22
2.3 Аналіз отриманих результатів	23
Висновок до розділу II	31
ВИСНОВКИ	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	37

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Особлива увага психологів сьогодення зосереджена на вивченні життєвого шляху особистості у зв'язку з проектуванням комплексних досліджень психології розвитку, розробкою теорії індивідуальності та системними дослідженнями становлення та формування особистості. Біографічний метод являється досить об'ємним і включає нові засоби виміру біографічних феноменів (каузометрія, багатофакторний статистично-біографічний аналіз, контент-аналі життєвого шляху особистості і т.д.), а також допомагає у пошуках відповідей на такі актуальні питання, а саме: закономірності розвитку індивіда протягом життя, соціальна життєдіяльність та життєтворчість особистості, природа життєвого шляху, відображення структури біографії у самосвідомості суб'єкта життя, психологічний час особистості у біографічному масштабі. На даний момент гостро стали питання про життєвий шлях особистості: як можна його покращити? Що впливає на нього? Основна суть біографічних технік спрямована на реконструкцію життєвих програм та сценаріїв розвитку особистості, аналіз просторових та часових характеристик організації сімейного, духовного, особистого, ділового життя, взаємодія особистості із природним та соціальним середовищем.

Біографічний аналіз – це дослідження життєвого шляху як соціально-історичної форми індивідуального буття та розвитку творчої особистості.

Об'єктом даного дослідження виступає життєвий шлях особистості.

Предметом даного дослідження є сукупність життєвих подій та суб'єктивних переживань особистості.

Метою курсової роботи є: проаналізувати особливості усіх етапів життєвого шляху особистості з використанням біографічного методу.

Відповідно до поставленої мети нами були сформовані наступні **завдання:**

1. Охарактеризувати особливості становлення особистості на різних етапах життя;
2. Дослідити вплив значущих подій на формування та становлення особистості;
3. Проаналізувати картину світу та життєвий шлях особистості;
4. Виявити основні специфічні ознаки біографічного методу;
5. Провести емпіричне дослідження та проаналізувати отримані результати;

Гіпотези дослідження:

- Припустим, що успішність у хореографічній сфері залежить, в більшій мірі, від особистісних характеристик, які сформувалися під впливом мікросередовища.
- Ймовірно, що інтерес до танцювального мистецтва, залежить від стилю та орієнтації родинного виховання.
- Припустимо, що на під час вибору майбутньої професії, танцівники звертали увагу виключно на славу, популярність, статусність.

Методи та методики дослідження: аналіз, синтез, порівняння, класифікація, узагальнення та систематизація концептуальних положень, а також: спостереження, біографічний метод у формі анкетування (спогади близьких людей) та інтерв'ю.

Теоретична значущість дослідження полягає у вивченні особливостей психологічного життєвого шляху особистості за допомогою біографічного методу.

Практична значущість дослідження полягає у підготовці методичної бази для діагностики життєвого шляху особистості за допомогою біографічного методу.

Теоретико-методологічною основою роботи є: Проблемою життєвого шляху особистості займалися такі вчені, як: Абульханова-Славська К. О., Адлер А, Ананьєв Б. Г., Балл Г. О., Бюлер Ш, Виготський Л. С., Головаха Є. І., Кон І. С., Кронік О. О., Максименко С. Д., Маслоу А., Московічі С.,

Роджерс К., Роменець В. А., Рибалка В. В, Рубінштейн С. Л., Сохань Л. В, Татенко В. О., Титаренко Т. М., Франкл В., Фройд З., Фромм Е., Чепелева Н. В. та інші).

Наукова новизна полягає у вивченні психологічного життєвого шляху за допомогою біографічного методу.

Надійність і вірогідність досліджень забезпечувалось використанням методу (біографічний метод), що відповідав меті, завданням, гіпотезі дослідження.

Структура роботи складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури.

РОЗДІЛ I. ОСНОВИ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ОСОБИСТОСТІ

1.1 Особливості становлення особистості на різних етапах життя

Свідомість та самосвідомість являється невід'ємним компонентом формування та процесу становлення людської особистості. У цьому випадку особистість, як суб'єкт усвідомлює, як навколишнє, так і себе самого у своїх відносинах з навколишнім світом. Основним питанням психологічного вивчення особистості є питання про людську самосвідомість, про особистість як «Я», яка має здатність присвоювати собі все, що створює людина, присвоює собі всі похідні справи та вчинки, свідомо приймаючи відповідальність як автора і творця [3].

Ставлення до себе отримуємо через функцію, коли позначаємо координати життєвого світу як ставлення до власного життя (психологічний час) та ставлення до інших людей (психологічний простір). Самосприйняття інтегрується через ставлення до міри самореалізованості на кожному із життєвого шляху та ставленні до значущих людей, які оточують особистість протягом її життя.

Ставлення до власного життя буде коливатись, якщо самосприйняття не стійке, негативною буде оцінка самореалізованості. Назовні та на оточуючих (батьки, колеги, керівники, нещаслива доля) буде перекладатися відповідальність про те, що у власному житті щось не складається. Якщо людина не сприймає себе, не бачить, не оцінює себе в загальному позитивно, вона не може бути доброзичливою та відкритою до оточуючих, не дозволяє скорочувати психологічну дистанцію по відношенню до себе. Якщо ж, особистість позитивно ставиться до себе, безоцінне самоприйняття, як у дзеркалі, тоді ж відтворюється висока оцінка своїх життєвих можливостей та планів у їх реалізації, уміння рахуватися з оточуючими їхніми потребами та бажаннями. У відношенні особистості до самого себе, можна зрозуміти, що являється для неї її власне життя та якою мірою вона вважає себе автором, режисером, творцем свого всесвіту. Шлях світобудови відтворюється у

ставленні до себе, включаючи і проект майбутніх самозвершень. Якісний аналіз самоствавлення можна побачити із того, що особистість вже встигла зробити із власним життям, що вона ще хоче зробити, віднайти себе, проявитися, яким чином керує особистісним зростанням і чи взагалі керує ним.

Важливо простежити динаміку життєвого світу особистості з точки зору зростання суб'єктності на різних етапах індивідуального розвитку людини. За основу було взято вікову періодизацію розвитку особистості, оскільки вона дозволяє конкретно розподілити життєвий шлях особистості на окремі, чітко сформовані відрізки часу.

Передумови становлення особистості (період новонародженості-раннє дитинство: 10 днів – 3 роки) – у людина автономного власного життєвого світу ще не існує, хоча й закладаються передумови його виникнення, так як це є передособистісна стадія. У особистості суб'єктивність нульова, тому цей світ поки ще не має кому будувати. Бажання, ставлення, дії практично зумовлюються зовнішніми чинниками [2].

Перший етап становлення особистості (перше дитинство або молодший шкільний вік: 4-7 років) – утворюється ставлення до себе, як до себе-дівчинки або до себе-хлопчика. Через усвідомлення своєї статі дитина усвідомлює власне «Я». Криза трьох років кодується формулою «Я сам/сама», небажання підпорядковуватися лише зовнішнім чинникам. Прагнення незалежності і самостійності, вчиться говорити «ні», суб'єктивність маніфестується досить яскраво та відверто у її поведінці.

Час життя індивідуалізовується, починає вириватися з полону ситуативності у напрямку формування часу автобіографічного, свого власного, хоча циклічність світосприймання залишається пануючою. Психологічний простір стає виразно егоцентричним, обертаючись навколо єдиного центру – власного «Я». Формуються досить диференційовані ставлення до інших людей, близьких і не дуже, приємних і неприємних, своїх і чужих.

Другий етап становлення особистості (друге дитинство: ♂ 8-12 р. ♀ 8-11р. до підліткового періоду: ♂ 13-16 р. ♀ 12-15р.) ставлення до себе на другому етапі, тобто після кризи семи років, суттєво ускладнюється – це вже ставлення і до власної статі, і до свого віку. У особистості молодшого шкільного віку життєвий світ перестає бути світом абсолютної віри у себе, у батьків. На даному етапі особистість не так легко погоджується з усім навколишнім середовищем.

Середовище – це передусім однолітки, і саме з ними треба бути в злагоді, на їхні смаки, очікування, погляди треба орієнтуватися. Потреба «бути як усі», універсальна для молодшого школяра, потребує передусім порівнянь, зіставлень свого світу і світів ровесників. Завдяки саме цій актуальній потребі дуже індивідуальні казкові світи поступаються світу повсякденності [7].

Психологічний простір в життєвому світі стає багатовимірнішим, утрачаючи виражену егоцентричність. Час також змінюється у напрямку все більш вираженої векторності, лінійної напруженості, оскільки ще наприкінці дошкільного віку дитина починає гостро переживати власну тлінність, смертність [1]. Стає реальністю екзистенціальна проблема скінченності буття рідних, близьких, поступового наближення й власного небуття. Завдяки болісним переживанням, передчуттю можливих втрат, завдяки індивідуальному ставленню до смерті зростає індивідуальна суб'єктність. Але чекати від семи-вісьмирічної дитини постійного, цілковито лінійного сприймання часу життя було б передчасним. Знаючи про незворотний плин часу із минулого в майбутнє, ця дитина все ж може повірити, що від її бажань, вмінь багато в чому залежить хід подій. Пересунувши стрілки годинника, відірвавши відразу кілька сторіночок календаря, вона намагається магічно вплинути на час, прискоривши його. Така інфантильна суб'єктність живе у паралельних буденності фантастичних світах, які мають неабиякий вплив на реальне світоутворення.

Третій етап становлення (юнацький період: ♂ 17-21р. ♀ 16-20р.) – ускладнюється ще більше ставлення до себе, а також до своєї статі, віку, ні на кого несхожості, відбувається усвідомлення своєї своєрідності та унікальності. У підлітковому та юнацькому віці домінуючою стає потреба виділитися, виокремлювати, «бути не таким, як усі». Розвивається інтерес до власного внутрішнього життя, до нових самопроявів, до морального експериментаторства. Розхитуються попередні взаємини, норми, цінності, симпатії, перевіряються на міцність. Життєвий світ юнаком/юнкою реконструюється усвідомлюючи себе індивідуальністю, яку потрібно не втратити. Психологічний простір звужується, на новому рівні центрується, набуваючи більшої однорідності. Центр власного простору, як колись у дошкільному віці, але вже на якісно новому рівні знову зміщується до суб'єктивного полюсу. Відкриваються і досліджуються власні глибини, внутрішні реальності. Далше і більше час життя спрямовується у майбутнє. Сьогоднішнє нудне, повсякденне життя – лише репетиція цікавого, справжнього, дорослого майбутнього, де все тільки розпочнеться. На першому місці стоять мрії, ідеалізації, пошук кохання, за допомогою якого, можна буде вийти за межі тимчасового, побутового, кінцевого, у світ нескінченний, абсолютний та трансцендентний. Обмірковуються можливості залишитися в пам'яті вдячних нащадків, з'являються думки про героїчне безсмертя, у душах тих, любив або недооцінив справжнє кохання.

Четвертий етап (молодість: ♂ 22-30 р. ♀ 21-30 р.) На цьому етапі йдеться вже про молодість. Після кризи 23 років ставлення до себе дістає нову якість, ставлячись до себе, як до партнера по спілкуванню, людини взаємодіючої. В даний період людина зустрічає своє кохання, створює сім'ю, знаходить друзів та однодумців, опановує професію. Людина усвідомлює себе, як своєрідну індивідуальність, як члена групи, комунікатора, того, хто розуміє іншого та допомагає йому.

Життєвий світ на цьому етапі, як і на етапі другому, знов зіставляється із світами інших у пошуках спільних рис. Але якщо у молодшому шкільному

віці це були світи однолітків, на які дуже хотілося бути схожим, то тепер це світ коханої людини, найближчих друзів, товаришів по професійній справі. Порівняння відбуваються не лише із позитивними моделями, а також із негативними, з тими, хто сприймається, як органічно чужий, «не наш».

Таким чином близькі психологічні простори починають інтегруватися та збагачуватися. Долається певна аморфність, не розчленованість надто індивідуального простору попереднього етапу розвитку. Кордони для «своїх» стають більш відкритими та прозорими, а у якості «своїх» досить легко виступає велика кількість людей [6]. Молодість є саме тим віком, коли людина майже всіх впускає у свій всесвіт, починаючи їх фільтрувати на своїх і чужих у спільній значущій діяльності. У молодій людини психологічний час більше опановується далеким від реальності мріям, Бажанням та надія і досить конкретними життєвими планами, намірами та програмами. Майбутнє вже не таке страшне, плани велетенські і максималістські. Кожного дня відбувається велика кількість внутрішніх і зовнішніх подій. Будні сприймаються із захватом, їх хочеться змінити, переобладнати, зробити якісь несподіванки в повсякденному житті.

П'ятий етап (зрілий вік: ♂ 31-60 ♀ 31-55) – це новий етап у житті людини, який пов'язаний із новою рисою ставлення до себе, як до людини діяльної, перетворюючої. Після кризи 30-ти років це ставлення виникає, як новоутворення, коли молодіжні максималістські «плани на все життя» починають коригуватися, наполеонівські прожекти змінюються на більш реальні життєві наміри. Людина починає глибше розуміти свою власну індивідуальність після перших великих невдач, розчарувань, помилок. На цьому етапі увага до себе проявляється через увагу до власних обмежень, природних і набутих, про які потрібно знати та рахуватися. Людина здатна поступово відмовитись від зайвих ілюзій, незабутніх надій та химерних бажань, лише знаючи себе справжню. Таке поглиблене самоприйняття сприяє прийняттю інших людей з усіма їхніми вадами, недоліками та помилками. Психологічний простір набуває нових характеристик:

концентрація навколо «я-буденного», «я-реального» ніякою мірою не виключає уваги до найближчого і віддаленого оточення, до тих людей, без наявності яких життєвий світ не міг би існувати. Тільки зріла людина визнає в іншій людині неповторну цінність, може з нею продуктивно взаємодіяти, знаходячи у самотності іншого власну неповторність.

Психологічний час як ставлення до власного життя все більше залежить від самої людини. У зрілому віці людина будує своє життя у теперішньому, для неї важливо проявлятися, діяти, реалізовуватися саме тепер, у сьогоденні, а не колись, у далекому майбутньому [6]. Вона відчуває, розуміє, що її власне минуле підготувало цей найпродуктивніший життєвий період. Вона бачить, як стиль її життя, її повсякденні звички, її життєві успіхи і невдачі будуть відтворюватися у її недалекому вже майбутньому. Свою старість вона програмує собі сама.

Шостий етап (похилий вік: ♂61-74 р. ♀56-74р.) – цей етап ставлення до себе полягає в індивідуальній біографії ставленням до творця свого життя, суб'єктажиттєдіяльності людини, яка повсякденно творить власний світ. Поява такого стійкого творчого ставлення до себе а світу і являється новоутворенням кризи середини життя. Цю кризу за своїми екстраординарними наслідками порівнюють, як відомо, з кризою підліткового віку.

У дослідників даного віку цей період вважається часом консолідації інтересів, цілей та обов'язків. Це шанс знайти нарешті свою життєву справу, проспівати пісню, стати у власних очах справжнім та істинним. У цьому віці особистість має мужність до тверезої оцінки своїх досягнень, вона готова до максимальних вимог з боку соціуму, навчається цінувати досвід, знання, задоволеність плином буденного життя. Важливою також є позитивна характеристика цього віку є здатність відносно легко приймати конструктивні рішення, адже людина знає, на що вона здатна та впевнена у своїх силах. Домінантною є потреба самоповаги та самоактуалізації.

Психологічний час відчутно звужується, адже майбутнє вже не має безмежних можливостей. Дорослі діти покидають сім'ю, і залишається їх посправжньому внутрішньо відпустити у самостійне життя, розуміючи, що важкий період «опустілого гнізда» є закономірним і не безкінечним. Про невгамовний плин часу, що відчутно прискорюється, постійно нагадують проблеми з власними старими батьками, які хворіють, чекають турботи, ображаються на неухважність і у декого вже помирають. Психологічний простір ще більше переструктурується відповідно до зрілих критеріїв розуміння, прив'язаності, душевного тепла. Повсякденне життя заповнюється турботами про збереження близьких стосунків з рідними і друзями. Людині дуже важливо не втратити останні, як їй здається, можливості реалізувати себе, щось передаючи іншим, навчаючи, знайомлячи з власним досвідом[10].

Як пише Е. Еріксон [13], головною подією дорослості є досягнення генеративності, тобто непоглинутості собою, бажання увічнити себе шляхом внесення довгострокового та значущого вкладу в навколишній світ. Це стадія турботи про майбутнє людства, його благополуччя.

Сьомий етап (старечий вік-довгожителі: 75 - більше 90р.) – це етап пізньої зрілості і виражений у появі нового аспекту ставлення до себе. Це ставлення до власної скінченності, власної тлінності та вічності. У цей період людина відчуває, як час, ніби, виривається з-під її контролю, протікає за якимись своїми законами, безсоромно швидко минаючи. Неможливо обрати нову траєкторію життєвого шляху. Потрібно зрозуміти і прийняти своє минуле таким, яким воно було, з усіма його помилками, невдачами, правильними або хибними рішеннями.

Справжня радість існування, безоглядна життєлюбність, жадібність самопрояву поза напруженою та відчайдушною спрямованою до фіналу життєвою траєкторією. Встигнути завершити головні задуми, виконати своє життєве призначення стають для кожної людини переживаннями необхідності.

Еріксон Е. вважає, що лише людина, яка навчилася думати про інших, адаптуватися до поразок і перемог, неминучих на життєвому шляху, здатна пережити власну цілісність, так звану «его-інтеграцію» (Еріксон, 1996). Цей душевний стан є станом впевненості у тому, що життя мало і має значення, що воно було єдин і неповторним, що відбувалося все, що мало відбуватися [8].

Той, хто спромігся дати позитивну оцінку своїй життєвій історії, набуває мудрості і має ще можливості для подальшого особистісного зростання. Паспортний вік капітулює перед нереалізованими, але вкрай важливими планами, творчими задумами. Настає час, коли людина починає відвойовувати себе для самого себе. Ставлення до власної сметри, що наближається, об'єднує, синтезує попередні ракурси ставлення до себе. У ньому, у цьому болючому, гострому і відвертому ставленні переживається і власна стать, потреби якої все ще безмежні, і вік, відчуття якого все більше відрізняється від цифр у паспорті, і власна своєрідність, якої вже ніколи не буде у світі, і рольова визначеність, комунікативні вміння, і творчі потенції.

Ставлення людини до себе, світу і людства і є її ставленням до власного життя і смерті. Чітка система цінностей, важливість яких не передбачає простої субординації – це звершений життєвий шлях. Що являється більш вагомим: любов чи свобода, творчість чи самопожертва? Людина завжди пране виконати своє призначення, дійти до закономірного кінця у кожній значущій діяльності. Звершеність, яка виконала свій «борг життя», є вичерпаністю, що передбачає страх смерті (Романець В. А., 1989) [4].

Психологічний час і простір у життєвій світобудові стають ізоморфними, тобто ставлення до оточуючих практично ідентифікується із ставленням до часу життя, оцінкою міри самореалізованості. Якщо є для кого жити, людина живе, якщо вже немає, час життя зупиняється. Значущість зовнішніх детермінант світобудови поступово сходить нанівець за рахунок

дедалі вираженішого превалювання детермінант внутрішніх, коли суб'єктність загрожує обернутися на суб'єктивізм.

Отже, можна зробити висновок, що становлення особистості – це закономірний проце, у ході якого, людина, з одного боку, перебуває під впливом оточуючих, а з іншого – може сама на себе впливати, змінювати себе, обирати своє коло спілкування і форми діяльності, набувати нового досвіду. Цей досвід може бути різним. Приміряючи на себе нові соціальні ролі, ми ставимо перед собою важливі питання: Хто я? Для чого я живу? Чого я хочу досягнути у житті? Які мої цілі? В чому суть мого призначення? Як щойно з'являються ці запитання, починається пошук відповідей до них. Шукаючи ці відповіді, ми завжди звертаємось до досвіду інших людей, які також шукали відповіді на ці запитання, і, можливо, знайшли їх. Але, потрібно пам'ятати, що думки інших людей можуть бути неприйнятними для вас. Ми обираємо ті погляди, з якими ми згодні.

1.2 Вплив значущих подій на формування та становлення особистості

Зовнішні та внутрішні, біологічні та соціальні фактори впливають на формування людської особистості. Під фактором являється рушійна сила, причина будь-якого процесу та явища [12].

Власна активність особистості, породжувана протиріччями, інтересами та іншими мотивами, що реалізуються в самовихованні, а також в діяльності та спілкуванні – це внутрішні фактори.

Під зовнішніми факторами розуміється макро-, мезо- і мікросередовище, природа, соціум, виховання в широкому та вузькому, соціальному і педагогічному сенсі [15].

Соціальні фактори – це середовище та виховання, біологічний фактор – це спадковість.

З давніх-давен існують суперечності серед філософів, соціологів, психологів та педагогів про співвідношення біологічних та соціальних факторів, про пріоритетне значення тих чи інших у розвитку особистості

людини, оскільки нас цікавить вплив значущих подій на встановлення та формування особистості, зосередимо більшу увагу саме на зовнішні та соціальні фактори, тобто на макро-, мезо- та мікросередовище, соціум, поняття виховання в широкому та у вузькому, соціальному та педагогічному значенні.

Якщо заглибитись в історію, існує безліч думок. Такі вчені, як Торндайк Е. та Дьюї Д. стверджували, що людина, її свідомість, здібності, інтереси та потреби визначаються спадковістю [11]. Серед представників цього ж напрямку спадкові (біологічні) чинники абсолютно заперечують роль середовища та виховання (соціальні фактори) в розвитку особистості. Мається на увазі, що вони помилково переносять досягнення біологічної науки про спадковість рослин і тварин на людський організм – це пріоритет вроджених здібностей. Локк Дж., Руссо Ж.-Ж., Гельвецій К. А. вважають, що розвиток цілком залежить від впливу соціальних факторів, вчені заперечують генетичну схильність людини та стверджують, що дитина від народження – це «чиста дошка, на якій можна все писати», тобто розвиток залежить від виховання та середовища.

Дідро Д. вважав, що розвиток визначається рівнем поєднання впливу біологічних та соціальних факторів. Такий вчений, як Ушинський К. Д. стверджував, що особистістю людина стає не тільки під впливом спадковості, середовища та виховання, але й в результаті власної діяльності, що забезпечує формування та вдосконалення особистісних якостей. Людина – це не тільки продукт спадковості та обставин, в яких проходить його життя, а й активний учасник зміни, покращення зовнішніх факторів [16]. Змінюючи їх, людина змінює і самого себе.

Під середовищем розуміється комплекс зовнішніх явищ, які стихійно діють на людину і значною мірою впливають на її становлення та формування. Розрізняють середовище, що оточує людську особистість на природне (географічне), соціальне та домашнє, кожне з яких відіграє певну роль у формуванні людини. Вплив природнього середовища (в тому числі і

клімат), різні природні умови та ресурси середовища безсумнівно впливають на спосіб життя людини та характер її трудової діяльності. Під соціальним середовищем розуміється сукупність суспільних та психологічних умов, у яких людина живе і з якими постійно стикається, позначаються на її розвитку найбільшою мірою. Тож такі потенційні можливості навколишнього середовища, слід уміло використовувати в процесі виховання. Людина соціалізується у середовищі. Проце соціалізації двобічний: з однієї сторони, індивід засвоює соціальний досвід, цінності, норми, установки, властиві суспільству та соціальним групам, до яких належить, а з іншої – активно залучається до системи соціальних зв'язків та набуває соціального досвіду. Метою соціалізації є допомога вихованцеві вижити в суспільному потоці криз та революцій (екологічної, енергетичної, інформаційної, комп'ютерної), оволодіти досвідом старших поколінь, зрозуміти своє покликання, самостійно віднайти шляхи найефективнішого самовизначення в суспільстві [18]. За таких обставин особистість прагне до самопізнання, самоусвідомлення, самовдосконалення, саме під цим впливом відбувається значуща подія в житті кожної особистості, яка впливає на її формування. Від багатьох чинників залежить і соціалізація, яка різною мірою безпосередньо впливає на кожну конкретну людину, динамічно змінюючись в умовах науково-техної революції, змінюється їх питома вага в соціалізації підростаючих поколінь.

Підсумовуючи, ми дійшли до висновку, значуща подія, безпосередньо є індивідуальною для кожної особистості. Вона значною мірою залежить від середовища індивіда та соціуму який її оточує. Також потрібно враховувати мотивованість та прагнення до удосконалення. Саме від середовища, виховання та соціуму який оточує людину, від її налаштованості, мотивованості залежить значуща подія, яка згодом вплине на формування особистості.

1.3 Взаємозв'язок картини світу та життєвого шляху особистості

Для того, щоб встановити взаємозв'язок картини світі і життєвого шляху особистості, необхідно чітко охарактеризувати ці два поняття.

Постовалова В. І. «картину світу» розуміє, як «глобальний образ світу, який лежить в основі світобачення людини, репрезентує сутнісні властивості світу та є результатом усієї духовної активності людини» [7]. Цей термін належить до фундаментальних понять, які виражають взаємовідношення людини зі світом. Кількість картин світу залежить від способів світобачення, бо кожна людина сприймає світ та будує його образ крізь призму свого світобачення. До сутнісних властивостей картин світу належать вихідні пункти для розуміння природи і сутнісного світу, що вона являє собою створюваний людиною суб'єктивний образ об'єктивної реальності. Людина обмежена у своїх можливостях, а світ безкінечний. Картина світу, яка створена за рахунок бачення через певні інтерпретаційні призми, завжди містить риси людської суб'єктивності та специфічності. Вона складається з ядра світобачення людини, яке несе в собі його основні властивості. Вихідним елементом світобачення людини є картина світу [9]. Картина світу має важливу особливість – це її внутрішня безумовна достовірність для суб'єкта цієї картини. Розглядаючи картину світу її носіями, вони бачать її не як картину та усвідомлюють її не як історично конкретне бачення реальності, а як змістовий двійник світу. Малюючи в уяві картину людина вірить у те, що світ такий, який вона змалювала, образ світу сприймається, як сама реальність.

Філософія, психологія, етнографія, істопія, соціологія – це науки, які опікуються проблемою сучасного людинознавства, життєвим шляхом особистості. Пріоритетність належить психології так, як життєвий шлях – це процес самореалізації особистості, втілення у життєвому процесі певних цілей, задумів та життєвих програм. Але, ця самореалізація відбувається у соціальному просторі та соціальному часі. Неповторність життєвого шляху особистості значною мірою відтворює певні нормативні взірці «життєвого

рукопису», характерного для суспільства, в якому вона живе [17]. Деякі події життєвого шляху запрограмовані законодавчими нормами (для прикладу – здобуття середньої освіти), а інші – нормативними вимогами, очікуваннями суспільства, які не мають сили закону, але «тиснуть» на особистість (шлюб, народження дітей). До індивіда соціальне середовище ставить вимоги не лише щодо подій життя, але і щодо строків, коли ці події мають відбутися. Вимоги втілені у рольових очікуваннях, а саме у нормах та вимогах, що висувваються до індивідів певного віку та соціального статусу.

Оскільки реальність у кожній людині відносно автономна і суб'єктивна, тому все, що є значущим або байдужим, дорогим або неприйнятним, виступає складним фільтром для індивідуально-неповторного відбиття довкілля та себе у ньому. У такому світі час зіставляють з тривалістю життя і можливістю самореалізуватись, ступенем прояву себе, своїх потенційних можливостей, мірою саморозкриття та самоактуалізації. Дослідження психологічного часу особистості, його властивостей, особливостей переживання, регулятивних потенцій є способом вивчення життєвого світу, закономірностей його побудови особистістю, специфіки розвитку, характеру видозмін. Колишне сприймання особистості як конгломерату мотивів, потреб, установок, відносин, характерологічних особливостей змінюється вивченням її у реальному потоці життєдіяльності, всередині унікального й неповторного життя, даного кожній людині. Роменець В. А., Сохань Л. В. розглядають розуміння особистості як суб'єкта життєздійснення, життєтворчості є розумінням її ставлення до часу життя, реальних можливостей здобуття нею справжньої свободи самовиразу.

Висновок до розділу I

Охарактеризували особливості становлення особистості на різних етапах життя, а саме: перший етап становлення особистості (формується ставлення до себе, яке переживається, як ставлення до себе-дівчинки або себе-хлопчика), другий етап становлення особистості (ставлення і до власної статі, і до свого віку; особистість молодшого шкільного віку перестає бути

світом абсолютної віри у себе, своїх батьків, він вже не є світом легкої згоди), третій етап становленн (характеризується ні на кого несхожості, усвідомленням індивідуальної своєрідності, унікальності), четвертий етап (ставлення до себе, як до партнера по спілкуванню, людини рольової, взаємодіючої), п'ятий етап (нова сходинка життя пов'язана з новою рисою ставлення до себе – як до людини діяльної, перетворюючої), шостий етап (ставленням до творця свого життя, суб'єкта життєдіяльності, людини, яка насправді повсякденно творить власний світ), сьомий етап (це ставлення до власної скінченності, власної тлінності і вічності).

Становлення особистості проходить низку періодів. Кожний період являє собою певний ступінь розвитку особистості, відтінок її життєвого шляху. У межах кожного періоду виділяються стадії, а в межах кожної стадії – фази. Тому можна сказати, що онтогенез особистості має періодичний, стадіальний, фазовий характер.

Дослідили вплив значущих подій на формування та становлення особистості, а саме: внутрішні фактори – власна активність особистості, породжувана протиріччями, інтересами та іншими мотивами, що реалізуються в самовихованні, а також в діяльності та спілкуванні; зовнішні фактори – це макро-, мезо- та мікросередовище природи, соціум, виховання в широку та вузькому, соціальному та педагогічному значенні.

Середовище і виховання – це соціальні фактори, тоді як спадковість - біологічний фактор.

Проаналізували картину світу та життєвий шлях особистості. Картина світу має важливу особливість – це її внутрішня безумовна достовірність для суб'єкта цієї картини. Розглядаючи картину світу її носіями, вони бачать її не як картину та усвідомлюють її не як історично конкретне бачення реальності, а як змістовий двійник світу. Малюючи в уяві картину людина вірить у те, що світ такий, який вона змалювала, образ світу сприймається, як сама реальність.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ТАНЦЮРИСТІВ

2.1 Основи та специфіка застосування біографічного методу

Біографічний метод посідає вагоме місце серед різних методів. Історія розвитку комплексу психофізичних, психічних та соціально-психологічних якостей, яка дає можливість розкрити загальні закономірності духовного розвитку особистості в цьому і полягає суть вивчення біографії [20]. Рубінштейн С. Л. зазначав, що «людина лише постільки і є особистістю, оскільки вона має свою історію» [14]. М'ясищев В. М та Ковальов О. Г. відмітили, що дослідження історії розвитку особистості нерозривно пов'язане з біографією, а також з дослідженням виникнення та прояву здібностей в історії досліджуваного [19].

Ананьєв Б. Г., Бюлер Ш, Рибніков М. О., Рубінштейн С. Л. [21] заклали початок глибокого вивчення життєвого шляху особистості, як однієї з категорій психології. Грубе Н., Олпорт С., Сосняк Л. зарубіжні автори , які оцінюють біографічний метод, як більш надійний у виявленні творчих здібностей та в прозі майбутніх досягнень людини порівняно з традиційними методиками або об'єктивними критеріями успішності в школі. У дослідженні він застосовується у формі інтерв'ю, анкети, вивчення літературних джерел та інших. У дослідженні нами було обрано інтерв'ю та анкетування, так як вони являються найзручнішим та найпопулярнішим методами інтерпретації.. Освальд В. пропонує використовувати для психологічного аналізу матеріали більш особистого характеру: щоденники та листування.

Біографічний метод в сучасній психологічній літературі визначається, як засіб дослідження, діагностики, проектування та корекції життєвого шляху особистості [22]. Результативним цей метод може бути за умов, що стосуються певної творчої особистості є відповідні досить інформаційно насичені та надійні матеріали, які дають можливість створити істинний

психологічний портрет такої особистості. Також, необхідно створити певну структурну схему, за якою проводитиметься дослідження [23].

Власна схема проведення дослідження за допомогою біографічного методу:

1. Відбір гіпотез, припущень, які можуть бути досліджені і перевірені за допомогою історії життя;
2. Вибір суб'єктів і форми збирання біографічних даних;
3. Збір інформації, об'єктивних подій та переживань з життя суб'єкта, що мають відношення до даної проблематики (інтерв'ю, анкетування);
4. Отримання від суб'єкта його інтерпретації цих подій, слідуючи природньому або хронологічному порядку (інтерв'ю);
5. Аналіз зібраної інформації (групування);
6. Перевірка попередньо сформульованих гіпотез, пошук прикладів. Продовження модифікування гіпотез, висування нових і перевірка їх;
7. Складання чорнових начерків всієї «історії життя» і ознайомте з ними досліджуваних, щоб дізнатися їхню реакцію;
8. Підбиття висновків дослідження (спростування чи підтвердження гіпотез).

Специфікою біографічного методу можна вважати його високу сфокусованість на унікальних аспектах історії життя людини іноді групи, організації. У центрі уваги психолога тут опиняється документальний чи усний опис подій із позиції самого випадку. Біографічний підхід збільшує шанси дослідника в розумінні нестандартних або відмінних від загальноприйнятих смислових перспектив, хоча саме в цьому випадку його нерідко звинувачують в односторонньому або тенденційному аналізі [24].

Отже, специфікою біографічного методу є:

- висока сфокусованість на унікальних аспектах історії життя людини;
- використання лонгітюдів (займає досить велику кількість часу);

- усний опис подій, які потребують доказу затверджених документів;
- односторонній або тенденційний аналіз (підпорядкування тенденціям) [24].

2.2 Характеристика вибірки

Біографічний метод був застосований з метою виявлення особливостей особливостей життя та творчості танцівників. Серед репрезентативності вибірки було обрано 16 представників хореографічного училища, переможців міських, обласних та регіональних фестивалів 90-их років, а саме: 8 танцівників та 8 балерин, які закінчили свою танцювальну кар'єру, яких творча діяльність припадала на другу половину ХХ століття. Збирання інформації здійснювалось на основі аналізу біографічного матеріалу, опрацювання анкет, спогадів близьких людей, спостереження та інтерв'ю.

Біографічні дослідження були націлені на виявлення загального та індивідуального в умовах розвитку та становленні особистості танцівників так, як з хореографічного таланту, як складного, багаторівневого та багатокомплексного психічного явища, яке структурно організовує поєднання ряду здібностей, що конкретно уособлюються в конкретній людині.

Ми виокремили наступні блоки змістових одиниць аналізу при складанні програми біографічного дослідження:

- Об'єктивні чинники розвитку хореографічного потенціалу в дитинстві;
- Суб'єктивні чинники прояву та становлення хореографічного таланту (шкільний вік, особистісні чинники професійної діяльності – реалізація творчого потенціалу протягом життя);
- Індивідуально-характерологічні риси особистості.

Предметом психологічного аналізу виступили біографічні матеріали представників хореографічного мистецтва: 16 осіб віком від 60 до 70 років. З метою вивчення значущих подій, за яких обставин виявилися здібності до танців, які якості особистості пов'язані з цими здібностями, чому з'являється інтерес саме до танцювального мистецтва, а також значення оточуючого мікросередовища в цьому процесі, стиль та ціннісні орієнтації родинного виховання. Щоб знайти відповіді на ці питання, нами було проведено емпіричне дослідження за допомогою біографічного методу. Кожен учасник отримав анкету, яка складається з 19 розгорнутих запитань. Дані питання охоплювали весь життєвий шлях особистості, від народження і до теперішнього часу, акцент здійснювався більше на творчу діяльність особистості. Після проходження методики, було проведено невеличке інтерв'ю з кожним учасником емпіричного дослідження, яке охоплювало перелік основних проблем, питань, які нас безпосередньо цікавлять. Основною метою проведення інтерв'ю було налагодження позитивного рапорту з кожним респондентом та в подальшому зібрати максимальну кількість інформації, для більш глибокого і точного психологічного аналізу життєвого шляху творчої особистості, удостовіритися в її правдивості. Також під час заповнення анкет, відбувалося спостереження, деякі респонденти коментували свої відповіді, дана інформація теж враховувалась.

2.3 Аналіз отриманих результатів

Для того, щоб інтерпретувати анкети, всі зібрані біографічні дані були згруповані, охарактеризовані та занесені в таблиці (у відсотковому значенні), відповідно до вищезазначеним аспектам формування та розвитку особистості артистів.

На рівні попереднього аналізу підготовлених до порівняльного вивчення біографічних даних звертають на себе увагу високі показники тривалості життя більшості респондентів. (Табл. 1)

Таблиця 1

Вік учасників емпіричного дослідження

Балерини	Вік	Танцівники	Вік
Дубей Р.В.	65	Чабан М.І.	65
Блінова В.С.	66	Хрипко В.О.	64
Куліш О.Ф.	65	Дружинець Б. М	68
Григорчук Н.П.	71	Остапенко Л.І.	63
Костенко Т.В.	69	Івасюк М.М.	65
Кухаренко Я.М.	71	Васюта Л.Г.	66
Гельц М.А.	68	Долінська І.Б.	68
Філіпенко Д.Б.	68	Борона О.О.	65

Серед танцівників та балерин межу шістдесяти років перейшли: Дубей Р. В., Куліш О. Ф., Чабан М. І., Хрипко В. О., Остапенко Л. І., Івасюк М. М., Борона О. О.; шістдесяти п'яти років –Блінова В. С., Костенко Г. В., Гельц М. А., Філіпенко Д. Б., Дружинець Б. М., Васюта Л. Г., Долінська І. Б.; сімдесяти років –Григорчук Н. П., Кухаренко Я. М. Такий високий рівень тривалості життя є показником фізичного та психічного здоров'я та творчої активності артистів балету.

Якщо підрахувати середній рівень тривалості життя:

Балерини $(65+66+65+71+69+71+68+68)/8 = \mathbf{67,8}$ років

Танцівників $(65+64+68+63+65+66+68+65)/8 = \mathbf{65,5}$ років

Середньо-статистичний українець= **67 років**

Можемо дійти висновку, що середній рівень життя балерин перевищує середню тривалість життя середньо-статистичного українця станом на 2004

рік (67р. за даними ВООЗ). Необхідно враховувати, ще той факт, що респонденти, ще живі і вмирати не збираються (рис.1).

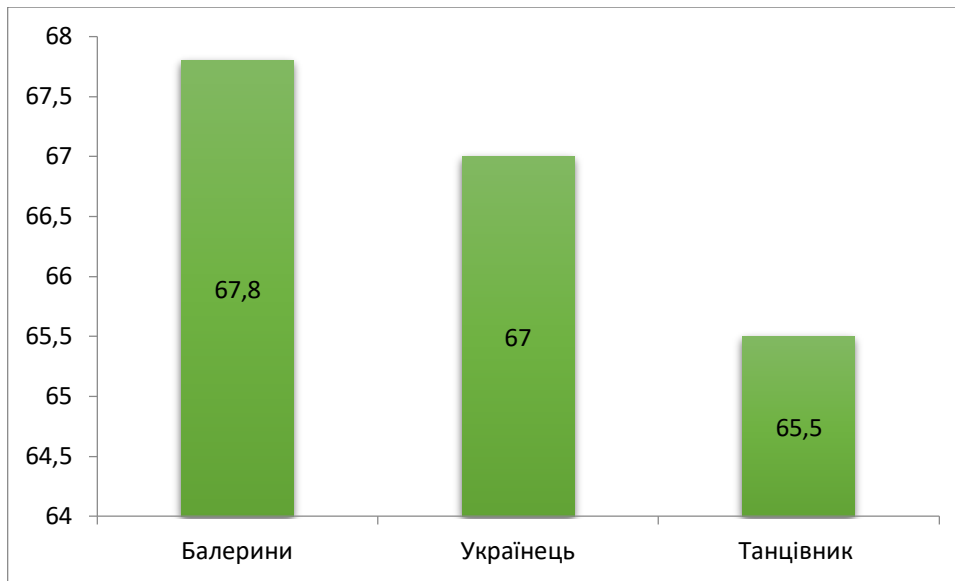

Рис. 1. Порівняння середніх значень тривалості життя

Гальтон Ф. виділяв підвищену життєву та психічну енергію серед якостей, що характеризують творчих людей у різних галузях науки та мистецтва. Також, у психологічних дослідженнях, як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, теж доводилася думка, що талановитих дорослих і дітей вирізняє високий енергетичний рівень, так званий «енергопотенціал», що забезпечується відповідним фізичним станом організму [5].

В історії великого балету теж зустрічалися досить не рідкі випадки довголіття відомих майстрів сцени. Так, наприклад трагічна випадковість обірвала життя Дункан Айседори, яка загинула у 50 років; від простуди у цьому ж віці померла видатна балерина Павлова Галина, а «серце Марис-Рудольфа Лієпи, не витримавши навантаження, зупинилося у 53 роки» [24]. Біографічні дані Максимової К., вік якої наближається до 70 років, підтверджують думку про те, що, не дивлячись ані на які перешкоди, у неї «збереглося бажання творити і жити повноцінним життям» [22], а про «незгасаючий творчий потенціал» Плисецької М. сучасники говорять, що «вона має право виходити на сцену і після 80 років» [16].

Якісно-кількісний аналіз біографічного матеріалу дозволив виявити ряд об'єктивних чинників розвитку хореографічної обдарованості артистів в їх дитячі роки, а саме такий вагомий чинник **як прилучення дітей до балету, театру і, в першу чергу, це стосується батьків та найближчих родичів** (Рис.2)

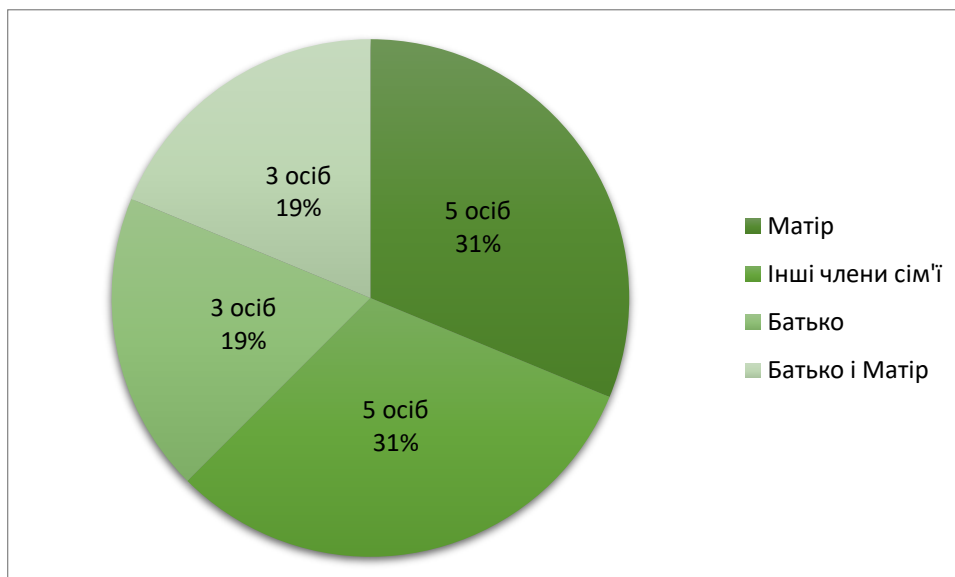

Рис.2. Прилучення дітей до творчості (сім'я)

Вирішальний вплив на прилучення дітей до балету, театру, танців зробили в родинях наступні члени сім'ї: матір називають – 5, батька – 3, і матір і батька – 3, інших членів родини (бабусю, братів, сестер, найближчих родичів) – 5.

Аналізуючи біографічний матеріал, можна навести приклад: Так, саме мати Дружинця Б. М. відвела свого сина на екзамен в балетне училище, не зважаючи на те, що його батько був проти цього і «не хотів, щоб його сина звали “коником-стрибунцем». Але те, що його син посів перше місце у списку дітей, які поступили на навчання (хоча всі інші прізвища там зазначалися в алфавітному порядку), зіграло вирішальну роль у долі хлопчика (за словами Богдана Михайловича Дружинця). Мати Дубей Р. В. зробила для своєї доньки подарунок на день народження – повезла її на балетну виставу. Саме з цього пам'ятного вечора у десятирічної дівчинки

почалося захоплення танцями. Потрапивши на шкільний костюмований бал, захопилася танцями восьмирічна Куліш О. Ф. «Навряд чи бабуся, вирізуючи мені юпочки з гофрованого папера, думала, що цим раз і назавжди вирішує мою долю» написала Олена Федорівна в своїй анкеті. Перше знайомство з балетом у Хрипко В. О. відбулося у 7 років. Дівчинці так сподобалася вистава, що вона заявила: «Хочу бути лише балериною!» І батько, улюбленицею якого вона була, відвів донечку в танцювальний гурток, а потім вже і час дійшов для училища, ось так і мрія стала реальністю. (інформація зібрана за допомогою інтерв'ю).

При дослідженні біографічних матеріалів також було виявлено, що **на вибір майбутньої професії впливали низка чинників.** (Рис.3.)

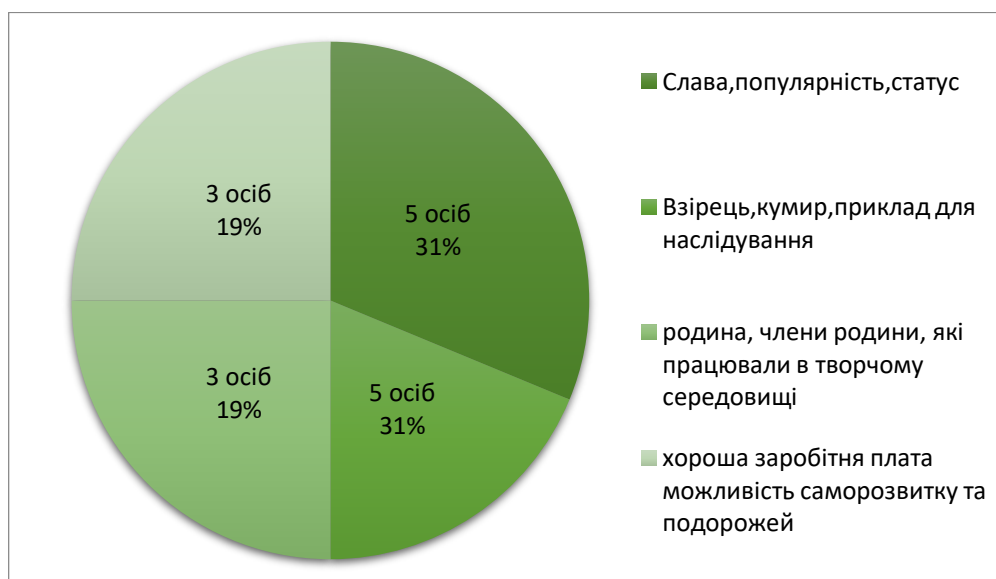

Рис.3. Чинники, які впливають на вибір майбутньої професії

Відтак, слава, популярність, увага оточення, статус відповіли **5** особи; взірець, кумир, приклад для наслідування – **3**; родина, члени родини, які працювали в творчому середовищі – **4**; хороша заробітня плата можливість саморозвитку та подорожей – **4**.

Наприклад: Івасюк М. М. згадує, що на вибір її майбутньої професії вплинуло сусідство з викладачем балетного гуртка танцюристкою К. Паралюк, яка була для дівчинки «ідеалом жіночої вроди». Взірцем

наслідування для Чабан М. І., дівчинки з невеличкого провінціального селища на Миколаївщині, була актриса Орлова Л., усі ролі та пісні якої вона могла танцюючи відтворити. Також, на вибір майбутньої професії для Борони О. О. вплинули її батьки, які відали майже все своє життя танцям і привчили донечку з малку любити танець.

Шлях до хореографічного мистецтва може починатися з якоїсь дитячої мрії, підсвідомої пристрасті до танців, або це може бути просто випадок, необхідність чи воля батьків. Разом з тим, питання про те, чому тільки одиниці стають славою балетного мистецтва та що є причиною такого явища (об'єктивні зовнішні умови, особистісні чинники чи їх гармонійне поєднання) являються актуальними і дотепер. (Рис.4.)

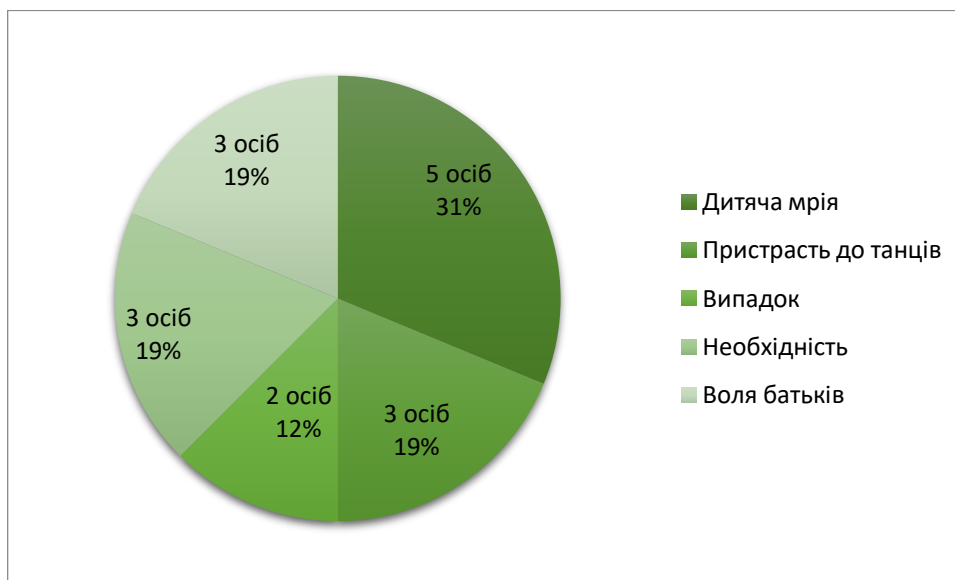

Рис.4. Відповідь на питання «З чого починалася Ваша танцювальна кар'єра?»

Так, на поставлене питання відповіли: дитяча мрія-5 осіб, пристрасть до танців -3, випадок – 2, необхідність – 3, воля батьків – 3.

Отже, свій шлях до хореографічного мистецтва Остапенко Л. І. згадувала так: «В дитинстві я була дуже слабенькою, перехворіла майже всіма можливими дитячими хворобами. Мрії стати балериною у мене не було». Але матір її працювали в хореографічному гуртку і тому питання, де вона буде навчатись, в сім'ї навіть не виникало. Страшенно сором'язлива,

внутрішньо скована, вимушена відвідувати “ненависні заняття”, щоденну балетну муштру, дівчинка часто плакала і просила, щоб її забрали додому. «Ні, я не хотіла танцювати. Непросто полюбити те, що важко», – згадувала вона. Випадково опинився у хореографічному училищі Блінова В. С.: просто один із приятелів батька, побачивши худорляву, хворобливу і тоненьку дівчинку, порадив йому віддати доньку на танці – мовляв, там вона фізично зміцніє і поправить здоров’я.

Використовуючи автобіографічний матеріал, ми виділили суб’єктивні показники успішності: наполегливість, дисциплінованість, напручує сильну волю та працездатність (Рис. 5.)

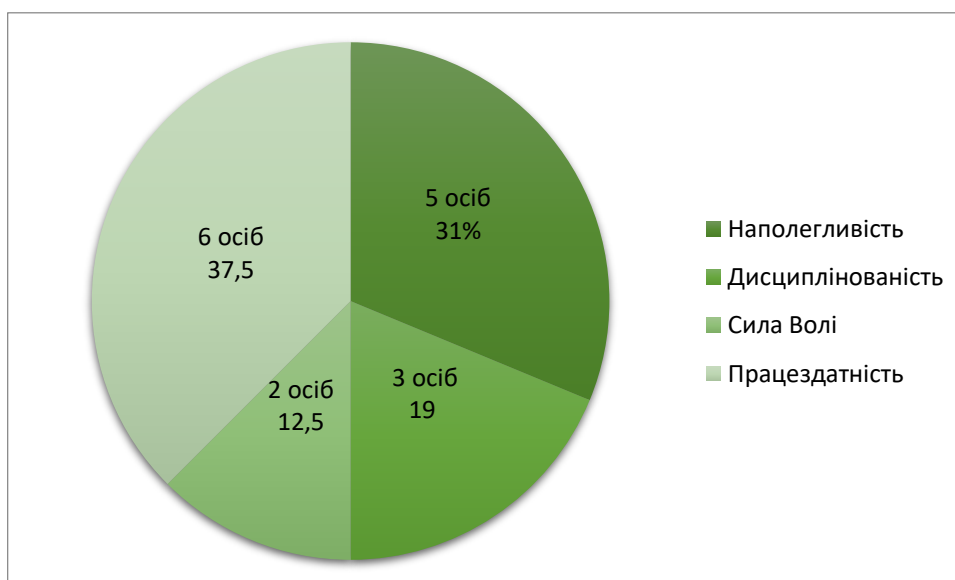

Рис.5. Відповідь на питання, які особистісні характеристики допомагали досягти успіху в кар’єрі?

На дане питання, ми отримали такі показники: наполегливість 5, дисциплінованість 3, сила волі 2, працездатність 6 психологічні якості. Так, Васюта Л. Г. згадувала: «Я займалася кожного дня. Якщо не було педагога, працювала одна. Ніяких поступок собі». Моя старанність вражала колег, але деякі наді мною через це насміхалися Як танцівник, я хотіла розвідати свої можливості». У «залізному» режимі примушувала себе працювати Кухаренко Я. М. Досить рано я зрозуміла, що тільки «величезна щоденна праця» може

створити легкість, красу і натхненність танцю. Її подруга Григорчук Н. П. пригадувала, що вражала, а часом навіть дратувала настирна старанність Кухаренко Я. М. на заняттях: «Бувало, вже вивчиш рухи танцю, хочеться покінчити з роботою, втекти з класу, а Ярослава з упертістю, з нахмуреним обличчям щось перевіряє, пробує, запам'ятовує». Сама вона зізнавалась, що на уроках їй допомагало долати труднощі, яких було набагато більше, ніж задоволення, почуття відповідальності перед батьками, обов'язок зробити якомога краще кожен рух і жест, відшліфувати кожную позу, па чи адажію. «Те, що так таємничо називають натхненням, ніщо інше, як поєднання праці та волі, результат великого інтелектуального і фізичного напруження, яке насичене любов'ю», – зазначала Кухаренко Я. М. Такою ж настірною, вольовою, цілеспрямованою та «закоханою у танець» була Долінська І. Б.. Ще навчаючись у молодших класах училища, вона вставала раніше за всіх і в музичному залі вправлялась, імпровізуючи танці за всіх героїв спектаклю. Були люди: Філіпенко Д. В. та Гельц М. А., яким фізично важко було займатися танцями, оскільки фізична форма хотіла бажати кращого. Вони використовували «кожну вільну хвилину», щоб укріпити свої м'язи і загартувати організм: на заняття ходили із важким портфелем, бігали наввипередки із трамваями та машинами, серйозно зайнявся плаванням і все це для того, щоб реалізуватися в житті, знайти свою нішу в творчому середовищі (за слова рідних та близьких друзів).

Логічним завершенням емпіричного дослідження було запитання, **чи виправдалися ваші очікування, мрії, наміри стосовно танцювальної кар'єри?** (Рис.6.)

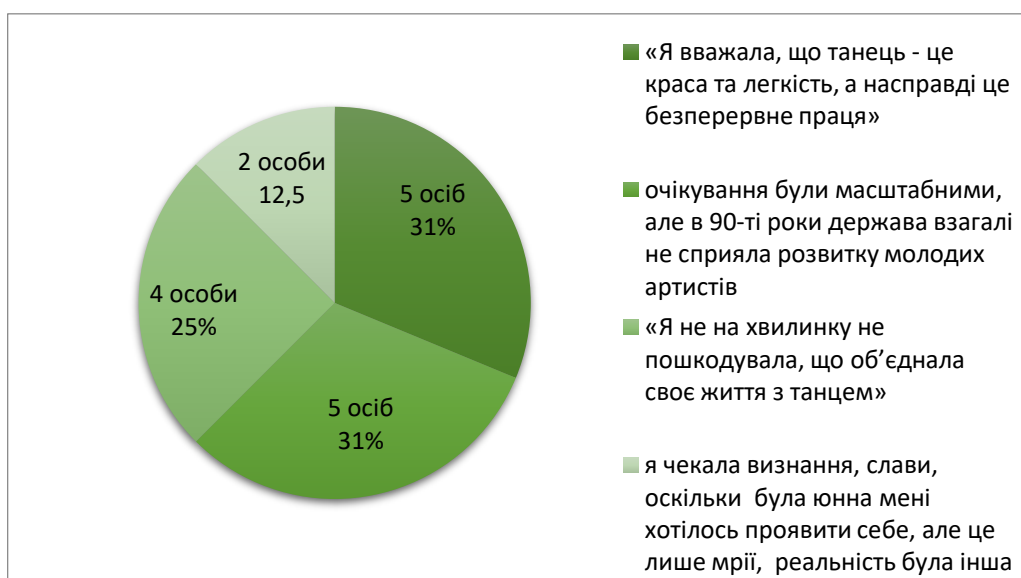

Рис.6. Очікування, мрії, наміри стосовно вибору майбутньої професії

Відповіді на поставлене питання були досить різнобічними, але було виокремлено 4 основних варіанти: Очікування від професії, були суперечливими «Я вважала, що танець - це краса та легкість, а насправді це безперервне праця» схожий зміст відповіді прослідковувався у 5 осіб; очікування були масштабними, але в 90-ті роки держава взагалі не сприяла розвитку молодих артистів – 5 особи; в цілому очікування були виправданні, «Я не на хвилинку не пошкодувала, що об'єднала своє життя з танцем» - 4; я чекала визнання, слави, оскільки була юнна мені хотілось проявити себе, але це лише мрії, реальність була інша – 2.

Висновок до розділу II

Провели емпіричне дослідження та проаналізувати отримані результати. Підсумовуючи результати дослідження аналізу біографічного матеріалу можна зробити наступні висновки: особливості особистісного розвитку творчості зумовлюються присутністю задатків, специфікою розвитку та вияву тих чи інших здібностей, типологічними та характерологічними властивостями та соціальною ситуацією. Розвиток здібностей детерміновано, як зовнішніми, так і внутрішніми особистісними чинниками, а також вони тісно пов'язані із освітою та навчанням. Від впливу

висококультурного оточення, спілкування з освіченими дорослими (батьки, наставники), залежить виявлення та реалізація таланту. Також, якщо є виникнення спрямованого інтересу до хореографічної діяльності та захоплення нею ще у дитячому віці. Потрібно і врахувати велику працездатність та наполегливість у досягненні мети, має відбуватись постійна робота над собою та напрочуд сильна воля, а також творчий підхід у створенні художньо-хореографічних образів та естетичне ставлення до оточуючого світу.

Хореографічний талант – це складне, поліаспектне явище, котре поєднує у собі фізичні, психофізіологічні та психологічні чинники, а також природні задатки і особистісні риси людини, які розвиваються впродовж життя в певному оточенні та формують її талант.

Підсумовуючи все вищесказане, можна зазначити що, розвитку здібностей та таланту особистості наявні усі якісні властивості нестійких критичних станів (різкі скачкообразні переходи; біфуркації, які ведуть до дивергенції; відбір та конвергенція).

ВИСНОВКИ

Охарактеризували особливості становлення особистості на різних етапах життя, а саме: перший етап становлення особистості (формується ставлення до себе, яке переживається, як ставлення до себе-дівчинки або себе-хлопчика), другий етап становлення особистості (ставлення і до власної статі, і до свого віку; особистість молодшого шкільного віку перестає бути світом абсолютної віри у себе, своїх батьків, він вже не є світом легкої згоди), третій етап становлення (характеризується ні на кого несхожістю, усвідомленням індивідуальної своєрідності, унікальності), четвертий етап (ставлення до себе, як до партнера по спілкуванню, людини рольової, взаємодіючої), п'ятий етап (нова сходинка життя пов'язана з новою рисою ставлення до себе – як до людини діяльної, перетворюючої), шостий етап (ставлення до творця свого життя, суб'єкта життєдіяльності, людини, яка насправді повсякденно творить власний світ), сьомий етап (це ставлення до власної скінченності, власної тлінності і вічності).

Становлення особистості проходить низку періодів. Кожний період являє собою певний ступінь розвитку особистості, відтінок її життєвого шляху. У межах кожного періоду виділяються стадії, а в межах кожної стадії – фази. Тому можна сказати, що онтогенез особистості має періодичний, стадіальний, фазовий характер.

Дослідили вплив значущих подій на формування та становлення особистості, а саме: внутрішні фактори – власна активність особистості, породжувана протиріччями, інтересами та іншими мотивами, що реалізуються в самовихованні, а також в діяльності та спілкуванні; зовнішні фактори – це макро-, мезо- та мікросередовище природи, соціум, виховання в широкому та вузькому, соціальному та педагогічному значенні.

Середовище і виховання – це соціальні фактори, тоді як спадковість – біологічний фактор.

Проаналізували картину світу та життєвий шлях особистості. Картина світу має важливу особливість – це її внутрішня безумовна достовірність для суб'єкта цієї картини. Розглядаючи картину світу її носіями, вони бачать її не як картину та усвідомлюють її не як історично конкретне бачення реальності, а як змістовий двійник світу. Малюючи в уяві картину людина вірить у те, що світ такий, який вона змалювала, образ світу сприймається, як сама реальність.

Провели емпіричне дослідження та проаналізувати отримані результати. Підсумовуючи результати дослідження аналізу біографічного матеріалу можна зробити наступні висновки: особливості особистісного розвитку творчості зумовлюються присутністю задатків, специфікою розвитку та вияву тих чи інших здібностей, типологічними та характерологічними властивостями та соціальною ситуацією. Розвиток здібностей детерміновано, як зовнішніми, так і внутрішніми особистісними чинниками, а також вони тісно пов'язані із освітою та навчанням. Від впливу висококультурного оточення, спілкування з освіченими дорослими (батьки, наставники), залежить виявлення та реалізація таланту. Також, якщо є виникнення спрямованого інтересу до хореографічної діяльності та захоплення нею ще у дитячому віці. Потрібно і врахувати велику працездатність та наполегливість у досягненні мети, має відбуватись постійна робота над собою та напрочуд сильна воля, а також творчий підхід у створенні художньо-хореографічних образів та естетичне ставлення до оточуючого світу.

Хореографічний талант – це складне, поліаспектне явище, котре поєднує у собі фізичні, психофізіологічні та психологічні чинники, а також природні задатки і особистісні риси людини, які розвиваються впродовж життя в певному оточенні та формують її талант.

Підсумовуючи все вищесказане, можна зазначити що, розвитку здібностей та таланту особистості наявні усі якісні властивості нестійких

критичних станів (різкі скачкообразні переходи; біфуркації, які ведуть до дивергенції; відбір та конвергенція).

В результаті проведеного емпіричного дослідження встановлені наступні висновки:

1. У респондентів, було виявлено високі показники тривалості життя: балерини 67,8р., танцівники 65 р.

2. На питання: «Кому належить ідея вступу в танцювальні гуртки, училище, хто буд ініціатором відвідування занять?» відповіді розділилися навпіл матір називають – 5 осіб (31%), інших членів родини (бабусю, братів, сестер, найближчих родичів) – 5 (31%), батька – 3 (19%), і матір і батька теж 3(19%).

3. Досліджувані, під час вибору професії в більшій мірі керуються славою, популярністю, статусністю, увагою оточення – 5 осіб (31%), а найменший показник: взірць, кумир,приклад для наслідування – 3 (19%).

4. У кожного свій творчий шлях і він починався по-різному, але прослідковувалася певна схожість у відповіді на питання: «З чого починався Ваш творчий шлях?». Дитяча мрія-5 осіб (31%), пристрасть до танців -3 (19%), випадок – 2 (12,5%), необхідність – 3 (19%), воля батьків – 3 (19%).

5. За допомогою емпіричного дослідження було виявлено, що танець це важкий труд, який не може відбуватися без певних особистісних характеристик. Було виокремлено основні: наполегливість – 5 (31%), дисциплінованість 3 (19%), сила волі 2 (21,5%), працездатність 6 (37,5%).

6. На питання: «Чи здійснилися всі заплановані мрії, наміри, чи виправдалися очікування стосовно танцювальної кар'єри?» відповіді були неочікуваними та різноплановими: «Я вважала, що танець – це краса та легкість, а насправді це безперервне праця» схожий зміст відповіді прослідковувався у 5 осіб (31%) ,очікування були масштабними, але в 90-ті роки держава взагалі не сприяла розвитку молодих артистів – 5 особи (31%) в цілому очікування були виправданні, «Я не на хвилинку не пошкодувала, що об'єднала своє життя з танцем» – 4(25%) я чекала визнання, слави,

оскільки була юнна мені хотілось проявити себе, але це лише мрії, реальність була інша – 2 (12%).

Гіпотези, які підтвердилися: припустимо, що успішність у хореографічній сфері залежить, в більшій мірі, від особистісної характеристики (наполегливості) – підтверджено.

1. Ймовірно, що інтерес до танцювального мистецтва, залежить від стилю та орієнтації родинного виховання – підтверджено.
2. Припустимо, що на під час вибору майбутньої професії, танцівники звертали увагу виключно на славу, популярність, статусність – підтверджено.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Барышникова Т.Г. Азбука хореографии. СПб.: Респекс, Люкси, 1996. 256 с.
2. Вознюк О.В. Синергетичний підхід як метод аналізу розвитку вітчизняної педагогічної думки (друга половина ХХ століття): дис.канд. пед. наук: 13.00.01. Житомир, 2009. 290 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словникю К., 1997. 33 с.
4. Вечеслова Т.М. О том, что дорого: воспоминания. Л.: Сов. комп., 1984. 200 с.
5. Клименко В.В., Кочерга О.В. Перші кроки у творчістю К., 1999. 96 с.
6. Ковалев А.Г., Мясищев В.М. Психологические особенности человека В 2 т. Л.: Изд-во ЛГУ, 1990. 368 с.
7. Коловарский П.Б. Ориентация и отбор одаренных детей для профессионального обучения хореографии: Автореф. дис. канд. иск-ия: 17.00.01. М., 1974. 19 с.
8. Комаровская О.А. Театральная одаренность. *Обдарована дитина*. 2001. №4. С. 7–11.
9. Константинова М.Е. Екатерина Максимова. М.: Искусство, 1982. 210 с. (Серия «Солисты балета»).
10. Лиёпа М. Я хочу танцевать сто лет. М.: Мир, 1999. 160 с.
11. Логинова Н.А. Жизненный путь человека как проблема психологи. *Вопросы психологии*. 1985. №1. С. 103 – 109.
12. Носова В.В. Балериныю М.: Молодая гвардия, 1983. 286 с.
15. Максименко С.Д. Развитие психики в онтогенезию В 2 т. К.: 2002.
16. Мессерер А. Танец. Мысль. Времяю 2-е изд., доп. М.: Искусство, 1990. 265 с.
17. Рабочая концепция одаренностию Научн. ред. В.Д. Шадриков. М.: ИЧП «Магистр», 1998. С. 68 с.
18. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологиию. СПб: Питер, 2000. 712 с.

19. Рыбников Н.А. Биографии и их изучению М., 1990. 230 с.
20. Соловьев Э.Ю. Биографический анализ как вид историко- философского исследования Вопросы философии. 1981. №7. С. 115 – 126.
21. Тихонова Н. Девушка в синем. Артист. Режиссер. Театр, 1992. 336 с.
22. Фокин М. Против течения (воспоминания балетмейстера) / М.Фокин. 2-е изд. / Ред. Г.Н. Добровольская. М. Л.: Искусство, 1981. 510 с.
23. Хакен Г., Хакен-Король М. Тайны восприятия. Синергетика как ключ к мозгу М.: Институт компьютерных исследований, 2002. 272 с.
24. Чепань М.-Л. А. Модифікація класичних психологічних методик, або як знаходити точки біфуркації? *Проблеми загальної та педагогічної психології*. Збірник наукових праць Інституту психології. К.: Гнозис, 2007, Т.IX, Ч.6, С.419-428.